

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію ГУРЖИ КСЕНІЇ ЛЕОНІДІВНИ

**«ЄВРОПЕЙСЬКЕ МІСТО ЯК МОДУС СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ
ТА КАТЕГОРІЯ КУЛЬТУРИ»,**

подану на здобуття наукового ступеня

доктора філософії у галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

за спеціальністю 033 «Філософія»

Актуальність дисертації. Наш час відзначено інтенсивним нарощуванням процесів глобалізації та урбанізації. Міста чим дедалі стають усе впливовішими соціальними акторами: в їхньому просторі, у штаб-квартирах ТНК та в офісах влади, а інколи й на вулицях і площах вирішуються долі держав, цивілізації та культури, детермінуються «квантові стрибки» світового поступу. Але ми добре знаємо, особливо сьогодні, що проблеми соціального розвитку й, зокрема, міської динаміки, пов'язані не тільки із прогнозованими етапами та раціональними проектами, а й з тим, що Насім Талеб назвав «чорними лебедями» – непередбаченими форс-мажорними подіями, які отримують масштабне значення та пролонгований вплив на загальні процеси. Соціальна реальність сьогодення формується між природним бажанням людини упорядкувати життя та спробами пристосуватися до перманентної соціальної турбулентності, атмосфери невизначеності.

Тож можна вітати чергову дисертацію, присвячену дослідженню міста, в якій авторка намагається винайти детермінанти закономірних і спонтанних соціальних перетворень – як у контексті соціокультурних міських здобутків, так і в ракурсі архетипових особливостей формування ідеї міста, здатних зумовити соціальні колізії. Названі аспекти актуалізують дисертацію Ксенії Гуржи і ставлять її у ряд сучасних міждисциплінарних урбо-досліджень, які

мають теоретичну і практичну цінність. Окрім того дисертантка слушно пов'язує формування міської культури із соціальними практиками міської повсякденності, що розташовує тему у запитуваному соціокультурному вимірі досліджень. Робота актуалізується також раритетним розглядом формування ідеї та міфу Донецька, де можна знайти оригінальні думки і для пояснення деяких соціально-політичних контроверз у сучасній Україні. Ще одним аспектом актуальності можна вважати використання феноменологічної методології в урбо-контексті, що здатне намітити загальний інноваційний вектор наукових розвідок урбаністичних проблем.

Аналіз структури дисертаційного роботи. У Вступі логічно сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження. Окрему увагу привертає така задача, як аналіз «практичного кейса міфу міста (Донецька) як результату вербалізованої та втіленої специфічної ідеї міста» (стор. 22). Подібний дослідницький ракурс свідчить про необхідність розгляду міської повсякденності в академічному дискурсі, що у свою чергу слушно призводить дисертантку до затвердження міждисциплінарної методології, а далі – до розташування теми у руслі соціологічних концептів та соціально-філософських підходів. Структура дисертації відповідає поставленій меті і завданням, налічує 3 розділи, 10 підрозділів, висновки, список літератури та інші необхідні структурні елементи. Відзначимо також досить потужну апробацію теми, виписану на стор.26-29, що свідчить про чималий підготовчий етап дослідницьких міркувань К. Гуржи.

Аналіз викладу основного матеріалу. У *першому розділі* дисертації увага дисертантки зосереджується на дослідженні теоретико-методологічної бази, зокрема, на огляді соціально-філософських підходів до теми, на уточненні дефініцій та компаративістському аналізі низки дослідницьких призм вчених Заходу та України щодо соціокультурної проблематики міста. Ретроспективно відслідковується соціокультурна трансформація європейського міста по лінії поліс – християнське місто – індустріальне місто

(зі стор. 29). За допомогою епістемологічної методології розгортаються міркування про ментальні мапи міста (стор. 33) та про міські паттерни (зі стор. 34), що висвітлює дослідницьку проблематику у когнітивному руслі. Хочеться відмітити фрагмент розділу, присвячений значенню малих, «звичайних» міст (стор. 37). Ця тема у сучасних урбо-дослідженнях незаслужено редукована, на що й натякає авторка, міркуючи про пріоритет «глобальної півночі» та «глобального півдня», про примат західної теорії міст (с. 38) всупереч тому, що навіть локальні міські зміни здатні впливати на масштабні процеси (с. 38). Досить обґрунтованим етапом дослідження можна вважати розгляд К. Гуржи здобутків американських дослідників урбо-проблем, починаючи з видатної Чиказької соціологічної школи до сучасних концепцій «світових міст», «глобальних міст», «інформаційних міст» тощо (зі стор. 37). Не дивлячись на те, що ключовим поняттям теми дисертації виступає «європейське місто», ми вважаємо такий аналіз доречним, оскільки, по-перше, американські міста багато у чому віддзеркалили і до сьогодні відображають проблеми європейських міст, адже європейці були у витоках містобудування на континенті. По-друге, існують соціальні проблеми міст, загальні для усіх міст планети, незалежно від їхнього розташування. Формування ідеї та міфу міста, на яких далі зосереджується дисертантка,— як раз одна з таких загальнопланетарних тем в дослідженнях урбо-простору.

Відзначимо доцільність та коректний аналіз дисертанткою типології міст, представленої у розділі 1.3. цитатами і коментарями до робіт Ф. Броделя, Л. Мамфорда, С. Костофа, Г. Кокса, Ю. Лотмана та ін. (стор. 61 - 69). Вочевидь цей етап дослідження дозволив вийти на розуміння культурної генези міста, до її подальшої інтерпретації у ракурсі заявленої проблематики. У підрозділі 2.1., міркуючи про місто в структурі соціальної реальності, К. Гуржи уточнює базові дефініції теми, розкриваючи їхню взаємозалежність та специфічні унікальні риси. Йдеться про «суспільну дійсність» (стор. 47), «соціальну реальність» (стор. 47), про «культурну дійсність» (стор. 51), про

«соціальну дійсність» (стор. 60). Розведення і прискіпливий аналіз понять відбувається у площині феноменологічної логіки та конструктивістського підходу, що надало можливість авторці зрештою представити власні визначення суті міста як «результату соціально-історичного досвіду та екзистенційного досвіду конкретного культурного буття», як «категоріальну упаковку» (оформлення та закріплення) самої ідеї міста. (стор. 59-60).

Показ інтерсуб'єктивності соціальної реальності міста призводить також до розуміння міста як простору символів і сенсів (с. 46), як культурної дійсності (стор. 52), що напевно містить сакральні значення. *Другий розділ* присвячено безпосередньо визначенню культурних особливостей ідеї європейського міста. Можна погодитися із вибраною траєкторією дослідження теми, що рухається від лаконічного нарису щодо античних міст до специфіки міст епохи Середньовіччя, і саме в цій епосі дисертантка знаходить провідні базові основи структури європейського міста (храм, площа, ринок, оборонна споруда, якщо йти за концепціями М. Вебера) та загалом – європейські культурні коди. Відслідковується роль паломництва у формуванні міст, міська мережева структура (зі стор. 78), аналізується низка положень медієвістики щодо християнського універсуму міст, «земного християнського космосу» (стор. 83). У розділі 2.2. К. Гуржи відповідає на питання: що таке міф міста та в якій формі він існує? Найбільш цікавим фрагментом, з нашої точки зору, є міркування про взаємозалежність ідеї міста та міфу міста під пріоритетом ідеї. Адже дійсно, щоби «обрости» міфологічними образами та сюжетами, потрібен певний конструкт, когнітивний ідейний стрижень. Для показу цього процесу дисертантка слушно звертається до низки теоретичних обґрунтувань значущості міської ідеї та міфу, надає приклади «роботи» міфології у світосприйнятті городян та окрему увагу приділяє новітній українській історії, де діють політичні, ідеологічні міфи «під замовлення», що несуть певні соціальні ризики (стор. 88-98). Зрештою архітектоніку міфу міста представлено як «сукупність

міфологем, міфем, міфонімів, що мають архетипову основу, яка вписує міф міста в загальнокультурний контекст цивілізаційного простору» (стор. 91). справедливо зазначається, що уявлення про місто формується в людині на основі різноманітних суб'єктивних переживань та власного життєвого досвіду, і це призводить до такої антитези у міській міфології, як міф про культурне місто та антиміський міф (стор. 92). Підрозділ 2.3. розгортає аналіз сакральних міських просторів. Продовжено не тільки вже досить поширену у науковців дихотомію сакральне-профанне, а й показано на конкретних життєвих прикладах, як локації міст, що стають місцями драматичних і трагічних подій, як, зокрема, місця терактів у Нью-Йорку, перетворюються у простір комеморативних практик й відповідно сакралізуються (стор. 97). Аналіз дисертанткою протестів «жовтих жилетів», які періодично призводять до руйнації знакових для Парижа місць, розкриває позачасову знакову роль історично складених сакральних артефактів задля упорядкування міського простору (с. 99).

Привертає увагу докладний опис ієрофаній та їхнього значення у сакралізації міського простору, що зумовлює й загальну міфологізацію міста (стор. 97-103). Окрему цікавість являє собою огляд історично складених меморативних об'єктів (мавзолеї, пам'ятні місця героям війни (Вічний Вогонь), кладовища) та нових, пов'язаних, зокрема, із подіями Євромайдану та Революції Гідності та процесами декомунізації (стор. 108). Підрозділ 2.4., де йдеться про міські утопії, вдало доповнюється аналізом архітектурних практик Ле Корбюз'є та Лусіо Кости, висновком чого стає парадокс антиутопії. Себто, утопія перетворюється на свою протилежність і зазвичай призводить до абсурду не тільки на сторінках літературних утопій, а й реальності архітектурних та соціальних проектів міст. Варто відзначити напрочуд цінну думку Ксенії, що в авторів «ідеальних міст» є бажання створити для мешканців такий простір міста, з якого не було б потреби виходити» (стор. 124), і це може обернутися не комфортним способом

міського життя, а вкрай деструктивним. Досить коректною в даному випадку нам представляється наведена аналогія з біблійним сюжетом втраченого раю, зі втечею чоловіка і жінки з Едему, де було, здається, усе ідеально. «В ідеальному місті, створеному «під ключ», люди не змогли жити так само, як і в ідеальному просторі (едемському саді), створеному для Адама та Єви», – зазначає дисертантка (стор. 125). Ця точка зору безперечно заслуговує подальшого розвитку. Адже історія людства доводить, що досить часто «благі наміри» призводять не до раю. Надмірна пристрасть до всебічно контрольованого порядку і комфорту насправді знелюдіє, суперечить самій природі людини, в якій багато є «від Бога»: натхнення, кохання, творчості, таланту...Породження цих феноменів неможливо вкласти у прокрустове ложе раціональних установок та настанов, вони багато в чому ірраціональні та (ризикнемо сказати) мають дещо езотеричну природу.

Третій розділ дисертації ґрунтовно описує предтечі, сучасність та майбутнє «донецького міфу». Закономірним є звернення до міської історії Європи, в руслі якої аналізуються певні міфологічні бренди: зокрема, міф «Венеції-жінки», міста мрій Парижу, трансформація міфу Берліна від «колоніальної» міфології – до «міста змін» і «міста, яке ніколи не озирається назад» (стор. 131-133). Наведені аналогії дозволяють коректно підійти до міркувань про історично-культурні етапи формування «Донецького міфу» від дореволюційної епохи, доби Радянського Союзу, періоду в історії незалежної України від 90-х рр. до 2013 року – і до теперішніх часів. Досить переконливо розкрито механізми впливу радянської ідеології на загальний імідж та сприйняття регіону за часів СРСР. Дисертантка виділяє такі історичні метафори-міфологеми міського та регіонального міфу Донецька і Донбасу, як «Дике поле», «Ельдорадо», «Країна вогню», «Донецьк – місто шахт» тощо (стор. 138– 142). Окрема увага приділяється «міфу Героя», зокрема – героя-трудівника, уособленням і символом чого був у свій час Стаханов та його робочі рекорди.

Можна погодитися також з натяком дисертантки на певний маніпулятивний спосіб формування даного образу, як «культивації простого» (стор. 140). Чи не вперше у соціально-філософському аналізі міста розкрито природу кризи спадкоємності епох: коли минулий міф застарів чи навіть скомпрометований, а новий ще не сформувався. Звідси – екзистенція обурення певної міської спільноти: «відчуття виключності», як влучно висловлюється авторка (стор. 140). Заслугують окремої уваги і розмисли Ксенії щодо проблематичності донецького хронотопу (стор. 142), який не має «сивої давнини», а пов'язується переважно з регіональними святами, із червоними датами календаря на кшталт Дня Шахтаря, Дня міста. Показано міфологічну траєкторію Донецька у зв'язку міфологем «вугілля – донецький характер – «Шахтар» та «Донбас-Арена» (стор. 143). Підкреслюється потужний екзистенціал «особливої особливості» Донецька для мешканців міста, ідея «сильного донбаського характеру», що трансформувалося і інших регіонах країни у контрверсійний стереотип щодо «донецьких» в негативному ключі. У подальших підрозділах 3 розділу дисертації соціокультурний характер міських локацій розкривається через синергетичну призму із врахуванням конфліктогенних факторів міської реальності. Наголошується на актуальності нестабільних, нелінійних соціальних процесів, аттракторів та точок біфуркації у розвитку міської системи (стор. 149-151). При цьому міф міста тлумачиться як джерело нелінійності, як «граничний контекст міського життя» (стор. 151). Особливу цікавість представляють міркування К. Гуржи про феномен ментальної контрверзи Києва та Донецька у період Євромайдану. Звернення до такого драматичного соціального досвіду експліковано у контекст «протистояння» міфів цих міст, точніше, ми б сказали, ментального протистояння, що має міфологічні детермінанти. Відзначається, що Київський міф базується на софійності, історичності, європейськості, а Донецький – на власній унікальності. Стверджується, що масштабні соціальні зрушення (зокрема, події Майдану)

«спонукають містян гуртуватися навколо власної ідентичності», а це інколи стає конфліктогенним фактором (стор. 150).

Останній підрозділ 3 розділу окреслює нові горизонти культурного мислення в перспективі зміни ідеї міста. Актуальним фрагментом підрозділу є опис екологічної кризи, що переживає світ, і необхідності її подолання, зокрема – у міському просторі. Авторка красномовно пише про напругу перестороги для людства, про відсутність «планети Б» і про виклики міграційних переміщень (стор. 153), про усепланетарну відповідальність сучасних поколінь і про місію всілякого збереження культурних ландшафтів Європи. У даному контексті хочеться відзначити опис парадоксу «туристичної загрози» (с. 157), який дисертантка коментує на фоні загальних міських загроз. Явище дійсно є парадоксальним, адже туристична популярність міста зазвичай свідчить про його неабияку історико-культурну цінність й паралельно цьому приносить інвестиції, гроші, відкриває усе нові й нові перспективи колаборації для подальшого розвитку міста. Проте постійна наявність натовпу «чужинців» не тільки псує цінні пам'ятки, а й інколи вкрай дратує корінних мешканців міст, створюючи їм постійний дискомфорт, проблеми у трафіку та повсякденному вільному пересуванні, споживанні та дозвіллі. Ще одним актуальним фрагментом розмислів Ксенії у рамках зазначеного підрозділу є звернення до програм ООН щодо сталого розвитку міст і громад. Відштовхуючись від програмного документу, дослідниця доводить зв'язок «права на місто» із нагальною задачею всілякого збереження культурної спадщини міст, внаслідок чого міська культура отримує місію збереження спадкоємності поколінь, соціокультурного поєднання часів минулого, дійсності і майбутнього (с. 160). Розгляд «Цілей сталого розвитку України» (зі стор. 161) дозволяє експлікувати європейський досвід міської розбудови у вітчизняний, але з урахуванням збереження власної ідентичності. Хочеться окремо підкреслити цю ідею, оскільки, на нашу думку, в українських містах спостерігається на

рівні культури, ономастики, топоніміки й неймінгу суцільний космополітизм замість автентики. Нові житлові масиви, різноманітні ресторани, кафе, магазини, значні місця міст навіть у своїх назвах використовують запозичення на кшталт London, Paris, Barselona, American boy й т.п. Ця тема вочевидь заслуговує окремого дослідження, бо свідчить не тільки про європейський вибір країни, а й про певне відчуття своєї меншовартості. Адже, мандруючи світом, ми найбільш за усе захоплюємося саме тими містами, які відображають специфіку культури, ментальності, історії свого народу...Тому дуже доречним нам представляється акцент Ксенії на цитуванні ідей щодо «збереження...сутності конкретного міста, а отже – і гармонійності життєвого середовища цього міста» (стор. 163). Після низки апеляцій до світового досвіду ревіталізації та розбудови міст у Європі та Китаї, дисертантка повертається до ідей сакральності, але вже у контексті міського міфу Києва як «другого Єрусалиму» (стор. 169), зазирає у тему деструктивного впливу військових конфліктів на культуру міст (приклад міст Сирії), оглядово аргументує вплив міських страхів на загальну соціокультурну міську атмосферу. Робиться логічний висновок про «цивілізаційне навантаження» міського життя (стор. 173), з чим складно не погодитися. Загальні **ВИСНОВКИ** до дисертаційного дослідження відображають відповідність поставленим задачам та містять інноваційні аспекти.

Переваги та новизна дослідження. Слід за дисертанткою сформулюємо свій власний погляд на провідні переваги її дослідження, що заслуговують статусу інновацій. Досить аргументовано використано феноменологічний, конструктивістський та синергетичний підходи у руслі соціально-філософського дослідження соціальної реальності та культури європейського міста. Оригінально експліковано урбо-ідеї модерну в сучасний міський досвід в ракурсі надбань медієвістики, що зумовило переконливий показ християнських цінностей та сакральних символів у міському просторі

Європи. Розкрито діалектичний зв'язок ідеї та міфу міста, показано їхнє взаємопроникнення та структурну специфіку.

Певним чином (хоча і фрагментарно) «реабілітовано» культуротворче значення малих «звичайних» міст. Доведено небезпеку абсолютизації ідей «ідеального» міста, що призводить до появи міських антиутопій, соціально ворожих городянам. Проведено ретроспекцію «донецького міфу» на тлі соціальних катаклізмів в нашій країні, показано, що кризи міської міфології здатні впливати на макропроцеси суспільного життя. Проводячи потужний аналіз базових дефініцій теми (соціальна дійсність, соціальна реальність, життєвий світ міста та ін.), дисертантка надає власне, доречне у ракурсі теми, визначення культури: «Наділена ціннісним значенням соціальна дійсність об'єктивується через мову та артефакти й визначається як культура» (стор. 53).

Зауваження. При цьому низка положень дисертації викликає бажання подискутувати.

1. У роботі міститься аналіз сучасних глобальних міст, проте майже не висвітлено постмодерністських теорій міста. Бракує також звернення до сфер психології, наприклад, до архетипів К. Юнга у розгляді значення типу Героя у міській міфології.
2. Деякі концепції представлено занадто лаконічно, зокрема – концепцію габітусу П. Бурдьє, яка при більш прискіпливому аналізі спроможна надати ефективні модуси дослідження соціокультурного виміру міста.
3. Третій розділ роботи вийшов дещо еклектичним, перенасиченим цитатами. Хотілося б більше авторської аналітики щодо перспектив сталого розвитку міст.
4. Дисертація презентує цілісний аналіз європейського міста як модусу соціальної реальності та категорію культури, проведений через дослідження смислових, історичних, ідеологічних та міфологічних

контроверз. Проте в описі методології роботи відсутнє обґрунтування холічного та компаративістського методів дослідження.

Висновок. Разом з тим, вищеназвані зауваження не впливають на високу оцінку дисертації К.Л. Гуржи та не знижують її теоретико-практичної цінності. Висловлені побажання є приводом для подальших наукових розвідок авторки, свідчать про багатоплановість та оригінальність роботи, що завжди викликає низку асоціацій та прагнення до наукового діалогу. Отже, дисертаційна робота К.С. Гуржи «Європейське місто як модус соціальної реальності та категорія культури» є завершеною науковою самостійною працею, за рівнем наукової новизни та характером висновків відповідає усім вимогам Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про присудження ступеня доктора філософії» від 06 березня 2019 р. № 167, вимогам до оформлення дисертацій, затверджених МОН, а її авторка заслуговує на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 «Філософія».

**Офіційний опонент –
Доктор філософських наук,
Доцент, професор кафедри філософії
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»**

М.П. Препотенська

**ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Учений секретар
КПШ ім. Ігоря Сікорського**

В.В. Холявко